

УДК 338.436(477)

Луцак Р. Л.,

economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

Researcher ID: I-2980-2017,

д.е.н., доц., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. Обґрунтовано важливість підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції для економіки України, розвиток якої значним чином залежить від рівня сформованості та ефективності використання експортного потенціалу виробників агропродовольчої продукції. Запропоновано розділяти напрями підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції стосовно здійснення інституціональних реформ та структурних змін, які обумовлюються низкою функціонально-процесних передумов у агропродовольчому секторі економіки. Визначено залежність конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України від ефективності державного управління становленням та розвитком агропродовольчого сектору економіки, забезпечення фінансово-інвестиційної та інноваційно-технологічної державної підтримки виробників агропродовольчої продукції, ступеня деформації системи суспільного відтворення на вітчизняному агропродовольчому ринку, створення інституційних елементів міжфункціонального та міжгалузевого співробітництва (спеціального фонду інвестиційно-інноваційної підтримки сільськогосподарських виробників, комерційно-збутової інноваційно-технологічної співпраці між науково-дослідними лабораторіями, фермерськими господарствами, суб'єктами логістики та торгівлі вітчизняною продукцією агропромислового комплексу), створення та збільшення обсягів діяльності локальних інтегрованих систем для диверсифікації сільськогосподарського та агропромислового виробництва, становлення та розбудови інноваційної інфраструктури (створення інженерно-технічних центрів впровадження сучасних технологій сільськогосподарського виробництва, активізації діяльності інформаційно-консультаційних та дослідно-маркетингових центрів з питань підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції), урегульованості сталого розвитку, забезпечення економічної безпеки та недопущення імпортозалежності внутрішнього агропродовольчого ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропродовольча продукція, інституціональні реформи, структурні зміни, агропродовольчий ринок.

Luca R. L.,

economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

Researcher ID: I-2980-2017,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

INSTITUTIONAL AND STRUCTURAL ASPECTS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF AGRI-FOOD PRODUCTS

Abstract. The importance of increasing the competitiveness of agri-food products for the economy of Ukraine is substantiated, the development of which largely depends on the level of formation and efficiency of the use of export potential of agri-food producers. It is proposed to divide the areas of increasing the competitiveness of agri-food products in relation to the implementation of institutional reforms and structural changes, which are due to a number of functional and process prerequisites in the agri-food sector of the economy. The dependence of competitiveness of agri-food products of Ukraine on efficiency of state management of formation and development of agro-food sector of economy, maintenance of financial-investment and innovation-technological state support of producers of agro-food products, determined of degree of deformation of system of social reproduction in the domestic agro-food market, creation of institutional elements of interfunctional and intersectoral cooperation (special fund of investment and innovation support of agricultural producers, commercial and marketing innovation and technological cooperation between research laboratories, farms, logistics and trade subjects of domestic agro-industrial complex), creation and increase of volumes of activity of local integrated systems for diversification of agricultural and agro-industrial production, for-

mation and development of innovation infrastructure (creation of engineering and technical centers of introduction of modern technologies of agricultural production, activization of information-consulting and research-marketing centers on increase of competitiveness of domestic), settlement of sustainable development, ensuring economic security and preventing import dependence of the domestic agri-food market.

Key words: competitiveness, agri-food products, institutional reforms, structural changes, agri-food market.

JEL Classification: L10, Q18

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-63-06>

Постановка проблеми. Економіки, які не прогресують, об'єктивно не спроможні зберігати стабільність і стійкість, адже досягати оптимальних співвідношень у сферах виробництва та споживання агропродовольчої продукції досить складно в міру швидкого технологічного розвитку світового господарства та здатності економічно розвинених держав безперешкодно забезпечувати власні продовольчі потреби. За таких обставин проявляється їх зовнішня залежність від технологічних розробок, інвестиційного капіталу, енергетичних ресурсів тощо. При цьому така тенденція пришвидшується, коли структурні зміни та інституціональні реформи в економіці є малодієвими, несистемними, дисбалансованими та не мають комплексного впливу.

Економіка України перебуває у високій залежності від обсягів експорту агропродовольчої продукції, що забезпечує значну частку валютних надходжень у державу. Тому для утримання достатнього темпу зростання експорту агропродовольчої продукції важливо підвищувати її конкурентоспроможність.

Пріоритетне значення має здійснення в державі інституціональних реформ та структурних змін, у міру яких вдається сформувати необхідне середовище для підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. Ефективність реалізації таких тенденцій значним чином залежить від якості партнерських взаємозв'язків органів влади та сільськогосподарських підприємств, у результаті чого кожна зі сторін реалізує економічні інтереси та досягає очікуваних результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам підвищення конкурентоспроможності продукції присвячені дослідження таких науковців: З. Варналія, Т. Васильціва, І. Должанського, Я. Качмарика, П. Куцика, Л. Піддубної, Р. Фатхутдінова. Результати досліджень В. Бойка, Б. Брички, С. Кваші, Ж. Крючкової, В. Куницького, М. Куницької-Іляш, Н. Патики, М. Савченко, О. Шкуренка є вагомим теоретико-прикладним базисом підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. Разом з тим, попри значну кількість наукових досліджень з питань підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, проблемні питання у даній галузі залишаються та потребують актуальних наукових розробок.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, що обґрунтовуються особливостями здійснення інституціональних

реформ та структурних змін в економіці держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення конкурентоспроможної агропродовольчої продукції залежне від низки передумов, що повинні сформуватися в економіці та дієво стимулювати проведення необхідних інституціональних і структурних змін на внутрішньому ринку (рис. 1). Зокрема, важливим є існування сприятливого інвестиційного клімату та умов для активізації інноваційних процесів, розвиток підприємницького середовища та конкуренції, скорочення тіньового сектору, зростання економічної активності населення тощо. Це дозволяє забезпечити високий рівень самодостатності, стабільності та стійкості економіки, її здатність до поступального розвитку. Досягнення такого стану потребує узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які попередньо слід спланувати та у довгостроковому періоді координувати. Все це обумовлює важливість розроблення та реалізації державної політики, в якій визначається перелік пріоритетних напрямів, інструментів та засобів забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції [1, с. 90-101; 2, с. 39-45].

Про підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції свідчить пролонгація та підвищення ефективності державного управління становленням і розвитком агропродовольчого сектору регіональних економічних комплексів, що обумовлено здатністю регіональних органів влади володіти оперативною інформацією про локальні тенденції на ринку та згідно з якими реально забезпечувати підтримку місцевим виробникам в усуненні системних проблем. Також регіональні та місцеві органи влади здатні якісно сформувати необхідні елементи інституціонального середовища, зокрема забезпечити становлення суб'єктів інфраструктурної підтримки, покликаних обслуговувати інвестиційні та техніко-технологічні потреби територіально-галузевого агропродовольчого виробничого комплексу, розвивати попит на продукцію вітчизняного та місцевого виробництва [3, с. 135-144].

Варто відзначити, що науково-технічне, фінансово-інвестиційне, виробничо-господарське забезпечення підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні є ефективним у разі імплементації інституціональних реформ, тобто впровадження ефективних інститутів та інституцій ринкової економіки (управління регулюючими чинниками, державним та приватним майном, інте-

лектуальною власністю, інвестиційно-інноваційними механізмами та ін.) [4, с. 66-72]. Зокрема, завдяки ефективним інституціональним реформам стає можливим розвинути допоміжну інфраструктуру, покращити середовище розміщення капіталу та факторів агропродовольчого виробництва,

спростити системи товароруку та товаропросування (особливо для місцевого виробництва), створити локальні системи контролю якості агропродовольчої продукції.

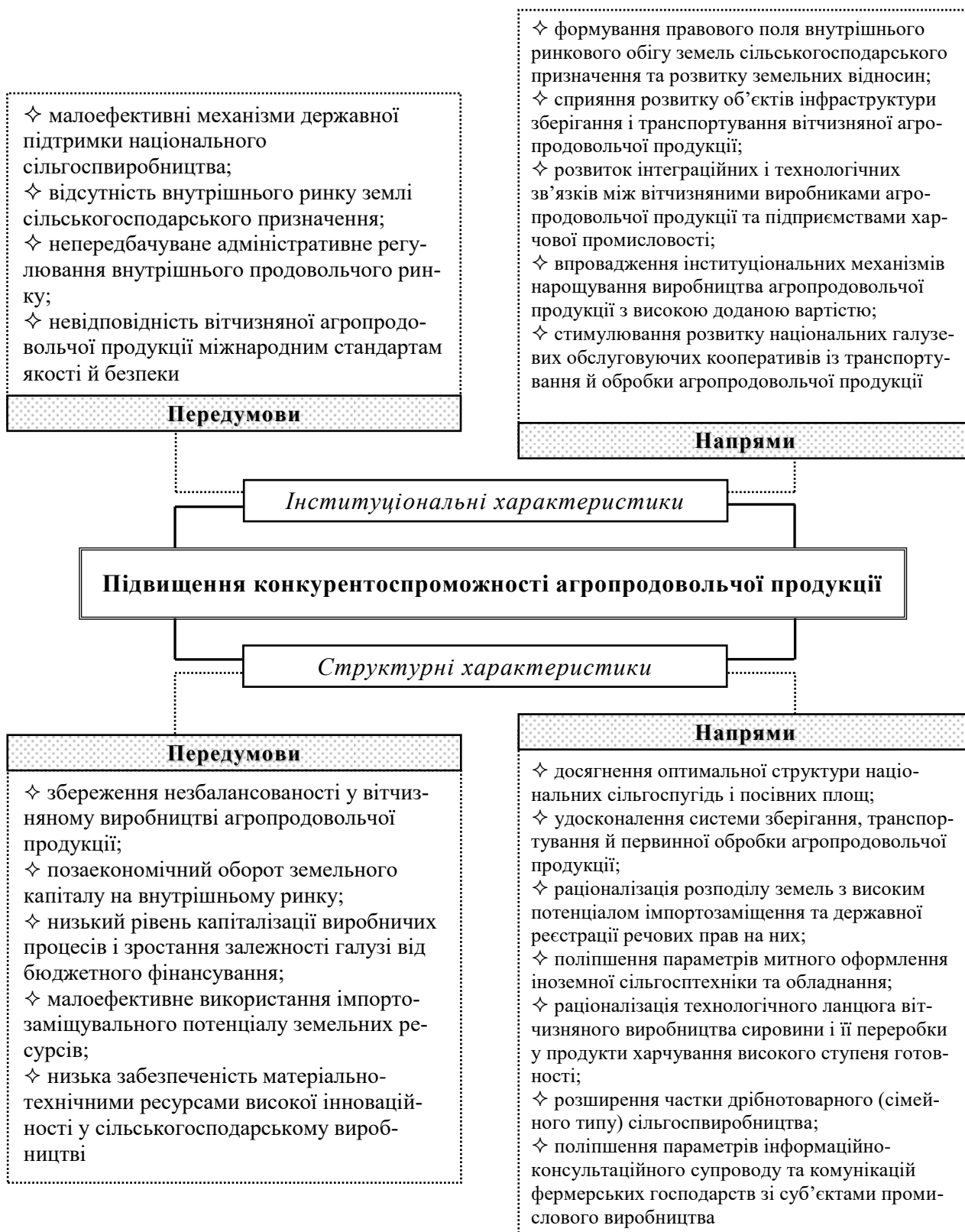

Рис. 1. Інституціональні та структурні передумови і напрями підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України

Підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції залежить від умов збереження цілісності та єдності фінансової системи на різних рівнях державного регулювання. Так, встановлення фінансово-інституціональних правил повинно передбачати збільшення обсягів портфельних інвестицій, стимулювання економічних агентів внутрішнього агропродовольчого ринку до активного інвестування, підвищення інвестиційної привабливості агропродовольчих виробників (залучення ними зовнішніх фінансово-інвестиційних ресурсів). Очевидно, що все це дозволяє нейтралізувати вплив дестабілізуючих фінансових чинників на забезпечення стабільності, ефективності та збалансованості економічного розвитку агропродовольчого сектору економіки.

Враховуючи сучасний стан і проблеми інституційного та ресурсного забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів агропродовольчого сектору економіки, існує необхідність створення спеціального фонду інвестиційно-інноваційної підтримки, учасниками якого повинні стати як виробники агропродовольчої продукції, так і інституції державної влади, науково-дослідної сфери. Головні зусилля такого фонду повинні бути спрямовані на підтримку інноваційної активності прямих та середніх фермерів, дрібних агровиробників, які можуть створювати продукти з високою доданою вартістю. Зокрема, реалізація фондом таких пріоритетів передбачатиме: (1) розширення доступу підприємств із виробництва агропродовольчої продукції до довгострокових позикових коштів на модернізацію машинно-тракторного парку та вдосконалення технологічних операцій вирощування найбільш інвестиційно привабливих сільгоспкультур; (2) створення платформи для розвитку вертикальної координації та інтеграції між стадіями використання задіяних у процесі виробництва агропродовольчої продукції; (3) стимулювання залучення інвестицій у впровадження ресурсоощадних інноваційних високопродуктивних технологій виробництва високоякісної агропродовольчої продукції; (4) стимулювання збільшення обсягу виробництва екологічно безпечної агропродовольчої продукції за світовими стандартами та, відповідно, заміщення частини імпорту органічного продовольства [5, с. 266-270; 6, с. 286-322].

Створення таких інституцій дасть змогу налагодити комерційно-збутову інноваційно-технологічну співпрацю між науково-дослідними лабораторіями, фермерськими господарствами, суб'єктами логістики та торгівлі. Це також створить можливості для забезпечення інтеграції сімейних господарств у ринкові механізми функціонування агропромислового комплексу, нарощення внутрішнього виробництва високоякісної трудомісткої агропродовольчої продукції та збільшення її експорту на світові ринки, забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування вітчизняного агропродовольчого ринку, згладжування (недопущення) на ринку деформації цінних коливань та пропорцій, покращення цілорічного задоволення споживчих потреб

населення в якісних і доступних продуктах харчування.

Свідченням підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції є збільшення чисельності ефективно функціонуючих сільськогосподарських підприємств, які здатні налагоджувати виробництво агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю. Поряд із збільшенням чисельності суб'єктів виробництва агропродовольчої продукції варто говорити й про актуальність удосконалення їх структури на ринку. Зокрема, у сучасних ринкових умовах все більше посилюється роль суб'єктів інвестиційно-інноваційної діяльності, а також допоміжної інфраструктури виробництва. Важливою умовою розвитку аграрного сектору економіки є зростання диверсифікації сільськогосподарського та агропромислового виробництва, якої можна досягти завдяки створенню відповідних локальних інтегрованих систем.

Підтвердженням інтеграційних процесів в аграрному секторі є створення інженерно-технічних центрів впровадження сучасних технологій виробництва агропродовольчої продукції та використання земель. Робота таких інфраструктурних об'єктів передбачає підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування, збереження й підвищення родючості земель, розвиток органічного виробництва агропродовольчої продукції. Відповідно, сформується необхідність державної підтримки, зокрема зі спорудження протиерозійних гідротехнічних споруд та робіт з рекультивациі земель сільськогосподарського призначення, "точного землеробства" із застосуванням ГІС-технологій, сертифікації органічного виробництва.

Іншою концептуальною характеристикою підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України є комплекс обмежень, що не дозволяють повноцінно вирішувати завдання структурних змін і інституціональних реформ. Так, досить складно сформувати середовище незалежних інституцій у регулюванні розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку і конкуренції й, таким чином, забезпечувати належну підтримку виробникам агропродовольчої продукції та повноцінне впровадження сучасних інструментів суспільного відтворення. Це створює суттєві ризики агропродовольчому сектору національної економіки, зокрема ослаблюється система регулювання і контролю конкурентного середовища, зберігається низька ефективність підтримки фінансово-економічних можливостей агропродовольчих підприємств, погіршується якість антимонопольної політики тощо.

Виразений характер посилення загроз діяльності виробників агропродовольчої продукції має деформація системи суспільного відтворення, яка виникає за умови відсутності належних структурних та інституціональних змін на різних рівнях державного управління. Відповідно, у кожній із сфер утворюються процеси, які лише прищвидшують зовнішньоекономічну залежність та руйнують внутрішній потенціал для протидії впливу низки

негативних чинників [7, с. 137-142; 8, с. 130-145]. Йдеться про критичне зниження потенціалу агропромислового комплексу (сфера виробництва), деформацію природи сфери обміну у зв'язку з територіальною неузгодженістю походження і споживання агропродовольчої продукції (сфера обміну), недовиконання базових функцій системи споживання внаслідок узалежнення від задоволення потреб в агропродовольчій продукції шляхом імпорту (сфера споживання).

Відповідно, для розширеного відтворення агропродовольчого сектору економіки необхідно, щоб на внутрішньому споживчому ринку паритетно збільшувалися обсяги виробництва та споживання вітчизняної агропродовольчої продукції, а на локальних ринках – місцевої такої продукції. Це дозволить посилити надійність системи економічної безпеки внутрішнього агропродовольчого ринку як структурного елементу економічної безпеки держави, забезпечити можливості самостійного та прогресивного національно-економічного розвитку, прискорити структурні та інституціональні зміни для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції [5, с. 220-225; 9, с. 49-53]. Такі результати на регіональному рівні мають ще вищий ефект, адже виробничий розвиток території передбачає вирішення соціально-економічних проблем, які напряду впливають на стан внутрішнього споживчого ринку і, зокрема, перешкоджають надмірній імпортній залежності.

Водночас невирішеною залишається проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах високої імпортозалежності національної економіки. Відповідно, на аграрному ринку повинна активізуватися діяльність інформаційно-консультаційних та дослідно-маркетингових центрів. Їхніми завданнями будуть: (1) забезпечення поінформованості сільськогосподарських виробників про кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринків агропродовольчої продукції та продовольства; (2) запровадження системи оперативного моніторингу ринкових умов ведення бізнесу в галузі; (3) визначення реальних стимулів суб'єктів аграрного виробництва до технологічного переоснащення та модернізації; (4) вивчення чинників розвитку галузевих та міжкооперативних об'єднань аграрних товаровиробників, підвищення рівня їх соціальної відповідальності; (5) забезпечення популяризації та просування вітчизняної агропродовольчої продукції на внутрішньому ринку; (6) становлення й розвиток регіональних торгових агробрендів [5, с. 268-271; 10, с. 47-54]. Також такі центри здатні проводити активну просвітницьку діяльність, зокрема висвітлювати у засобах масової інформації переваги фермерських господарств сімейного типу, консультувати сільське населення в питаннях організації та діяльності сільськогосподарських кооперативів, організувати навчальні курси (тренінги, семінари) підвищення кваліфікації, сприяти нормативно-правовій обізнаності сільгоспвиробників про сільськогосподарську кооперацію.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Передумовою підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні слід вважати інституціональні реформи, у межах яких відбувається підтримка вітчизняного виробника, формується здорове конкурентне середовище, посилюється захищеність агропродовольчого ринку.

Також пріоритетним вектором підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні слід вважати забезпечення необхідних структурних зрушень у співвідношеннях споживання вітчизняної та імпоротної продукції, що свідчитиме про ефективний пошук та використання ресурсів на внутрішньому агропродовольчому ринку і досягнення прийнятого рівня його економічної безпеки.

У перспективі подальших досліджень важливо з'ясувати сукупність чинників, що визначають успіх реалізації кожного з напрямів підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, їх прогресивність та необхідність як для економіки загалом, так і для суб'єктів бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильців Т. Г. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні / Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. // *Фінанси України*. – 2012. – № 3. – С. 90-101.
2. Lupak R. L. Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution / Lupak R. L., Kunytska-Pliash M. V. // *Інноваційна економіка*. – 2017. – № 7-8 (70). – С. 39-45.
3. Куницька-Іляш М. В. Європейський досвід державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору економіки та можливості його застосування в Україні / Куницька-Іляш М. В. // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія "Економічні науки"*. – 2011. – Т. 13. № 4(50). Ч. 5. – С. 135-144.
4. Gryshova I. Y. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets / Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. // *Actual Problems of Economics*. – 2016. – № 3(177). – Рр. 66-72.
5. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія / Лупак Р. Л. – Львів : Вид-во ННВК "АТБ", 2018. – 527 с.
6. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ і ЄС : монографія / За ред. Кваша С. С. – Київ : ВД "Кондор", 2018. – 444 с.
7. Куницький В. В. Розвиток АПК в сучасних умовах: ефективність управлінських рішень / Куницький В. В., Куницька-Іляш М. В., Бричка Б. Б. // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій*

імені С. З. Гжицького. Серія “Економічні науки”. – 2013. – Т. 15. № 2(56). Ч. 5. – С. 137-142.

8. Patyka N. Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets / Patyka N. // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. – 2018. – Vol. 4. № 4. – Рр. 130-145.

9. Крючкова Ж. В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій / Крючкова Ж. В. // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 12. – С. 49-53.

10. Савченко М. В. Тенденції і перспективи розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки / Савченко М. В., Шкуренко О. В. // *Проблеми економіки*. – 2019. – № 4. – С. 47-54.

REFERENCES

1. Vasylytsiv, T. H. Lupak, R. L. and Yurkiv, N. Ya. (2012), Instytutysjne zabezpechennia rozshyrennia finansovykh mozhlyvostej pidpryemstv promyslovosti ta APK na rehional'nomu rivni, *Finansy Ukrainy*, № 3, s. 90-101.

2. Lupak, R. L. and Kunytska-Iliash, M. V. (2017), Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution, *Innovatsijna ekonomika*, № 7-8 (70), s. 39-45.

3. Kunyts'ka-Iliash, M. V. (2011), Yevropejs'kyj dosvid derzhavnogo rehuliuвання ta pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta mozhlyvosti joho zastosuvannya v Ukraini, *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S. Z. Gzhys'koho*. Seriiia “Економічні науки”, Т. 13. № 4(50). Ч. 5., s. 135-144.

4. Gryshova, I. Y. Mityay, O. V. and Kuzhel, V. V. (2016), Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets, *Actual Problems of Economics*, № 3(177), pp. 66-72.

5. Lupak, R. L. (2018), Derzhavna polityka importozamischennia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorytety ta instrumenty realizatsii : monohrafiia, Vyd-vo NNVK “ATB”, L'viv, 527 s.

6. Napriamy pidvyschennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektoru v umovakh formuvannya i funktsionuvannya ZVT i YeS : monohrafiia (2018), za red. Kvascha S. S., VD “Kondor”, Kyiv, 444 s.

7. Kunyts'kyj, V. V. Kunyts'ka-Iliash, M. V. and Brychka, B. B. (2013), Rozvytok APK v suchasnykh umovakh: efektyvnist' upravlins'kykh rishen', *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S. Z. Gzhys'koho*. Seriiia “Економічні науки”, Т. 15. № 2(56). Ч. 5., s. 137-142.

8. Patyka N. (2018), Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets, *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 4. № 4, pr. 130-145.

9. Kriuchkova, Zh. V. (2016), Sutnist' konkurentsii i konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryemstv iak ekonomichnykh katehorij, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 12, s. 49-53.

10. Savchenko, M. V. and Shkurenko, O. V. (2019), Tendentsii i perspektyvy rozvytku ahroprodovol'choho rynku v umovakh hlobalizatsii ekonomiky, *Problemy ekonomiky*, № 4, c. 47-54.

Стаття надійшла до редакції 04 травня 2021 року